

УДК 821.161.1:17.023.34

ТЕТЯНА КОНЄВА

(Полтава)

ІДЕЯ ПРИРОДНОГО ЛЮДСЬКОГО ПРАГНЕННЯ ДО ЩАСТЯ І СВІТЛА У ПОВІСТІ В.Г. КОРОЛЕНКА «СЛІПІЙ МУЗИКАНТ»

Ключові слова: процес становлення особистості, психологія загальнолюдської туги за повнотою існування, межова ситуація, переживання «моменту істини», внутрішня картина світу.

Короленківський твір має складну творчу історію. Уперше його було опубліковано в газеті «Русские ведомости» за 1886 р. Згодом із деякими доопрацюваннями він з'являється в журналі «Русская мысль» (1886 р., № 7). У 1898 р., для шостого видання повісті, В.Г. Короленко вводить цілком нові епізоди (поїздка до монастиря, сцена на дзвіниці в VI розділі, сцена зі сліпими), а також подає новий персонаж – старого солдата Кандибу. Варто зауважити, що постаті двох дзвонарів (сліпий і сліпонароджений), різницю їхніх настроїв, сцену з дітьми, слова Єгора про сні (VI-й розділ) письменник узяв прямо з натури під час відвідування Саровського монастиря Тамбовської єпархії. Про це свідчить авторська передмова до твору і записні книжки В.Г. Короленка.

Задуманий як «психологічний етюд» (так зазначалося в підзаголовку першої рубрикації), «Сліпий музикант» трактував улюблену короленківську ідею про людське прагнення «до щастя і світла». Власне, під душевною драмою сліпого розумівся природний потяг особистості до душевної гармонії із собою й іншими людьми, до єдності з природою й усім навколишнім світом. У січні 1917 р. В.Г. Короленко писав Горнфельду: «...Моїм головним художнім завданням була не спеціально психологія сліпого, а психологія загальнолюдської туги за неможливим і туги за повнотою існування» [4, с. 543].

Багатий психологічний і побутовий матеріал почерпнутий, як визнав сам автор, частково з дитячих спогадів і з пізніших спостережень «над хлопчиком, який поступово втрачав зір», і «над одним дорослим сліпим, людиною розвиненою і освіченою і до того музикантом по професії» [4, с. 543].

Психологією сліпих В.Г. Короленко взагалі займався багато. У журналі «Русское богатство» за 1904 р. він, наприклад, умістив статтю про книгу Араго – «Спогади сліпого», а в кінці життя збирався написати спеціальну статтю про «Сліпого музиканта».

У центрі твору – зворушлива історія про пошуки особистістю свого місця у світі.

Головний герой, Петро Попельський, – людина складної життєвої долі. Сліпий від народження, він мусить, – за словами автора, – «дати дорогу своєму інстинктивному, органічному потягу до світла» [3, с. 247].

Поява у багатій родині первістка огорнена певною психологічною таємницею. Юна мати, почувши «тихий і жалібний» [2, с. 248] крик немовляти, довго

не могла заспокоїтись, відчуваючи певну душевну тривогу. Серце матері підказувало, що разом із радістю в дім прийшло й горе. Дитина народилася сліпою. Письменник, подаючи штрихи до портрета хлопчика, підкреслює, що обличчя Петруся було «завжди нерухомим і якимось не по-дитячому серйозним» [2, с. 249], а його «очі дивились усе тим самим нерухомим і суровим поглядом» [2, с. 250]. Позбавлений найпрекраснішого способу пізнання світу розмаїттям фарб і відтінків живої природи, він намагається сприймати його відчуттями слуху.

З моменту появи дитини в домі двоє людей оточили її особливим почуттям: мати, Ганна Михайлівна, – світлою ніжністю і любов'ю, дядько Максим – серйозністю і мужністю. Варто зауважити, що дядько Максим Яценко – людина сильної вдачі, замолоду боровся в Італії в загоні Гарібальді, щоб допомагати скривдженим, а повернувшись додому калікою («праву ногу йому зовсім одрізали, і тому він ходив на милиці, а ліва рука була покалічена й придатна тільки на те, щоб сяк-так спиратися на палицю» [2, с. 251]), не маючи змоги більше боротися списом і шаблею, шукає інші форми прояву своїх здібностей. Бажаючи допомогти Петрусеві, він починає діяти, керуючись девізом: «Знедолений за скривджених!» [2, с. 260].

Для хлопчика процес знайомства з навколишнім світом розпочався з вивчення кімнати, де він, прислухаючись до всього й обмацуючи кожен предмет, розширював свої уявлення, вчився фантазувати.

Навесні третього року життя Петрусь уже долучається до звуків талої води, відкриває для себе шепотіння віття буків, що долинали у відкрите вікно його кімнати. Здавалося, серце малюка готове і до нових весняних вражень. Але, на жаль, цього не сталося. Перебуваючи на лоні природи, чуючи різноманітні її весняні голоси, не маючи змоги схопити ці звуки цілісно, розташувати їх у перспективу, він непритомнів. «Хлопчик, – пише В.Г. Короленко, – тихо застогнав і відкинувся назад на траву» [2, с. 259].

У п'ять років у його життя ввійшло мистецтво. Тонкий психолог, В.Г. Короленко витончено передає почуття, які відчуває сліпа дитина, доторкнувшись до прекрасного. Автор помічає ледь уловимі переживання, рухи дитячої душі. Завдяки тому, що нещасний народився в багатій родині і був оточений любов'ю, він отримує можливість розвинути в собі художній дар.

На сопілці грав конюх Йохим. І ця гра на простій дудці, яку сільський парубок зробив сам після довгих пошуків потрібного дерева, поклала початок перетворенню сліпого хлопчика в музиканта. Петрусь щовечора навідувався до стайні слухати музику Йохима, звуки якої, злившись в одну злагоджену гармонію, навіювали йому неясні, але на диво приємні мрії.

Відчуваючи пекучі ревності до музики конюха, що повністю поглинула Петруся, Ганна Михайлівна вирішує заволодіти серцем сина звуками піаніно. Так у їхньому домі з'являється «закордонний гість». Однак на цей раз сподівання матері виявилися марними: віденському інструментові було не під силу боротися з «відтинком української верби». Дудка Йохима полонила уяву хлопчика своєю здатністю передавати тонкі почуття людини, внутрішній світ якої живе в гармонії із собою та українською природою. Натомість гучні звуки хитрих п'єс

матері його лякали. І тільки коли вона зрозуміла, що в музиці «мужика Йохима справжнє, живе почуття» [2, с. 274] і відкрила й у своїй грі таку ж здатність, їй удалося торкнутися струн душі сина й відкрити шлях до високого мистецтва.

Музичні здібності хлопчика помічає і дядько Максим. Але, на відміну від матері, він спрямовує розвиток племінника у бік народної пісні, яка, на його думку, не стільки впливає на слух особистості, скільки дає уяву про яскраві образи, будить думку, загартовує характер. Розумове зростання Петруся почалося саме завдяки пісні. Зацікавлений нею, він знайомиться з історією своєї країни, її героями, долею українського народу. Звідси у нього виникає непідробний інтерес до літератури. У дев'ятирічному віці він уже активно залучається до вивчення шкільних предметів. Та що там предмети. Музика подарувала йому зустріч із суцільною дівчинкою Евеліною, котра на довгі роки стане його вірним товаришем, а потім – і першим коханням. Удвох вони поринають у світ нових знань, осягають ази життєвої мудрості, пізнають радість зустрічей і муки розлучення. Справжньою поезією дихають сторінки повісті, присвячені їхнім стосункам. Дитяча наївність і доросла розсудливість дзвенить у їхніх серцях під час побачення на березі річки:

«– Знаєш, – заговорив сліпий, трохи пожвавлуючись, – адже я почуваю сонце і знаю, коли воно зайшло.

– З чого ти знаєш?

– З того, що... бачиш... Я сам не знаю з чого...

– Ага! – протягла дівчинка, як видно, цілком задоволена цією відповіддю, і вони обоє помовчали.

– Я можу читати, – першим заговорив знову Петрусь, – і незабаром вивчуся писати пером.

– А як же ти?.. – почала була вона і раптом ніяково замовкла, не бажаючи провадити далі дражливого допиту. Але він її зрозумів.

– Я читаю у своїй книжці, – пояснив він, – пальцями.

– Пальцями? Я б ніколи не вивчилась читати пальцями... Я й очима погано читаю...

– А я можу читати навіть по-французькому...

– По-французькому!.. І пальцями..., який ти розумний! – щиро захопилася вона. – Одначе я боюсь, щоб ти не простудився. Он над річкою який туман...

– А ти сама?

– Я не боюсь: що мені зробиться?

– Ну, і я не боюсь. Хіба може бути, щоб мужчина простудився швидше, ніж жінка? ... мужчина не повинен нічого боятися: ні холоду, ні голоду, ні грому, ні хмари...» [2, с. 290].

Дружба однолітків була справжнім даром їхньої ласкавої долі. Тепер хлопчик не шукав уже повної самотності; він знайшов те єднання, якого не могла йому дати любов дорослих. У хвилини чуйного душевного затишшя йому приємна була близькість дорогої людини.

Але чим більше Петро ставав особистістю, тим більше страждав від своєї ущербності. І, можливо, він назавжди замкнувся б у собі, став нещасним, якби не

дядько Максим. Адже даремно він віддав своє здоров'я за щастя людей. Максим постійно домагався, щоб і племінник думав менше про свій недолік, а більше про страждання інших, щоб навчився відчувати чуже горе.

Дядю хвилювало, що багата садиба – це тісний світ для підлітка, а життя тут зовсім не схоже на те, яким живе більшість людей. Тому й Петро, «що став уже юнаком, зріс, як теплична квітка, захищений від різних сторонніх впливів далекого життя» [2, с. 302].

І ось у садибу запрошуються різні гості, в тому числі й музиканти. Петро й сам іноді виїжджає в люди. Усі ці враження, з одного боку, розвинули в нього «чудову тонкість відчуттів», «слух його надзвичайно загострився» [2, с. 343]. З іншого – призвели до душевної кризи. Йому здавалося, що життя не потрібне, у нього замало місця тому, хто народився сліпим.

Поворотними у виборі життєвого шляху героя можна вважати два моменти. Перший – знайомство з історією славетного на Запоріжжі сліпого молодого бандуриста Юрка, котрий, постійно супроводжуючи верхи на коні у бойових походах легендарного українського отамана Гната Карого, трагічно загинув від татарської шаблі півтора століття тому. Петро слухав розповідь про співця-бандуриста, і в його душі з'явилася гордість за славетне минуле українського козацтва, яке у жорсткій боротьбі відстоювало незалежність і свободу нееньки-України в роки польського поневолення. Другий момент – зустріч із двома сліпими послухниками у старому Н-ському монастирі. Поспілкувавшись із ними, Петро доходить висновку, що життя містить якусь злість, що всі сліпонароджені злі, егоїстичні, відособлені від людей. Водночас він розуміє, що лінію своєї власної поведінки в суспільстві кожна людина обирає самостійно і це не залежить від її фізичного стану.

У житті Петра настав той період, коли необхідно було визначити своє місце в природі, своє ставлення до навколишнього світу, своє значення. Цей процес відбувався у свідомості героя суперечливо й ускладнювався тим, що «до питання «нащо жити на світі?» – він додавав: «нащо жити саме сліпому?» [2, с. 341]. Часом йому здавалося, що він був би набагато щасливіший, якщо б його не оточували піклуванням і любов'ю, а надали можливість жити життям звичайних сліпих: просити милостиню, жебракувати. Стан душевної кризи героя поглиблювався. Пошуки нових страждань та бажання мучити ними себе й інших стало його потребою.

Навесні, коли віряни здійснювали паломництво до чудотворної католицької ікони, що знаходилася у старенькій церкві, Попельському випала нагода віч-навіч зустрітися з купкою сліпих жебраків, котрі з дерев'яними мисочками у руках просили милостиню, заводячи жалібну пісню. Сумна мелодія тих, щастю яких він так заздирив, злякала його. «Петро зупинився, і його обличчя перекривилось, наче якась слухова примара з'явилася перед ним у вигляді цього страдницького зойку» [2, с. 353]. Він прагнув скоріше втекти з цього місця, та дядько Максим, зупиняючи його, промовив: «Ти от... проклинаєш у душі своїх близьких за те, що вони відібрали в тебе щасливу долю оцих сліпих... ти, може, і маєш рацію! Та, клянусь честю старого солдата, всяка людина має право розпоряджатися своєю

долею, а ти вже людина... якщо ти захочеш виправити нашу помилку, якщо ти жбурнеш долі межі очі всі переваги, якими життя оточило тебе з коліски, і захочеш зазнати долі ось цих нещасних... я, Максим Яценко, обіцяю тобі свою повагу, поміч і сприяння... Раз у житті до кожної людини приходиться доля й каже: вибирай!» [2, с. 353].

Опинившись у межовій ситуації, Петро робить свій моральний вибір. Разом зі сліпими Кузьмою і Федором Кандибою, якому на війні випекли очі, він вирушає за обітницею для Бога у Почаївський монастир. Прямуючи широкими шляхами, ночуючи в степу біля вогників, знайомлячись із людським горем, опанувавши пісню сліпих, юнак зцілив душу, і, як наслідок, відбувається духовне й миттєве фізичне прозріння. Осяяння настільки сильне, що воно здатне любов'ю і добром запалити серця оточення.

Як апофеоз перемоги світла над темрявою звучать слова лікаря, що новонароджена дитина бачить. Ніяка сила вже не здатна заглушити музику гармонійного акорду оновлення життя в душі Петра. Він «прозрів і зуміє, – переконаний В.Г. Короленко, – нагадати щасливим про нещасних...» [2, с. 366].

Зображуючи процес становлення особистості, розкриваючи витончену організацію її внутрішнього світу, письменник використовує потужну наукову і художню палітру. Наче вчений-психолог він досліджує процес формування понять і ідей у свідомості сліпонародженої дитини. Поруч із розгорнутими словесними образами й почуттями В.Г. Короленко описує слухові емоції, які подаються музикально-пісенним ладом і створюють музику. Петрусь формує уявлення про змістову сферу буття, вдаючись до музичних асоціацій. Автор часто оперує музичною термінологією, використовуючи назви музичних інструментів та їхніх частин (дудка, фортепіано, скрипка, контрабас, струна, клавіша), назви характеру виконання музичного твору (мелодійно, унісон), назви музичних інтервалів (октава) та ряду звуків у межах октави (гама). До того ж музичні інструменти наділені властивостями живої істоти, є особливо близькими співрозмовниками героя. Про почуття кохання найщиріше розповідає скрипка, почуття суму й розлуки найтонше передає дудка, розмаїття людських почуттів превалює в мелодіях, видобутих із фортепіано [1, с. 21].

Пейзажні замальовки у творі також відрізняються тонким психологізмом. Вони передаються у сприйнятті сліпого хлопчика, тому, як правило, мають звуковий характер: «Він чув, як біжать потоки весняної води..., прорізаючись у глибоку розм'яклогої землі; віття буків шепотілося за вікнами, стикаючись і дзенькаючи легкими ударами в шибки. А квапливі весняні краплі від навислих на покрівлі бурюлок... стукотіли тисячею лунких ударів» [2, с. 256]. Іноді природа постає перед хлопчиком на рівні відчуттів: не маючи змоги побачити сонце, герой почував, «як щось матеріальне, пестливе й тепле торкається його обличчя ніжним зогріваючим дотиком. Потім хтось холоднуватий і легкий... знімає з його обличчя ці пестоші й пробігає по ньому відчуттям свіжої прохолоди» [2, с. 258].

Кольори, як і звуки, – символи однакових душевних станів. Уявити різнобарв'я природи Петрусеві допомагає система асоціативних зв'язків поміж кольорами, звуками та відчуттями. Червоний колір у його свідомості асоціюється з людською

пристрастю, блакитний – із ясною душею і ніжністю, зелений – зі спокійною задоволеністю, здоров'ям, теплом вогкої прохолоди, білий – із коліром холодного світу, безстрасністю, високою святістю, чорний – із сумом і смертю.

Майстерність Короленка-художника, його вміння показати становлення характеру героя-християнина засвідчує наявність у творі біблійних мотивів і символів, серед яких головне місце посідають такі, як Бог, молитва, обітниця, ікона, благовіст тощо. Бог у системі морально-етичних координат письменника, як і його героя, – це вищий духовний ідеал, до якого прагне людина впродовж усього свого життя. Орієнтація Попельського на етику християнства сприяла його духовному зростанню й прозрінню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кавун Л. І. Художність повісті В. Г. Короленка «Сліпий музикант»: компаративний підхід / Л. І. Кавун // VIII Короленківські читання: зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – С. 19–24.
2. Короленко В. Г. Сліпий музикант / В. Г. Короленко // Короленко В. Г. Твори в чотирьох томах. Т. 1. Повісті, оповідання і нариси (1880–1890) / В. Г. Короленко. – К., 1953. – С. 247–366.
3. Короленко В. Г. Сліпий музикант. Від автора (До шостого видання) / В. Г. Короленко // Короленко В. Г. Твори в чотирьох томах. Т. 1. Повісті, оповідання і нариси (1880–1890) / В. Г. Короленко. – К., 1953. – С. 247–248.
4. Котов А. Примітки / А. Котов // Короленко В. Г. Твори в чотирьох томах. Т. 1. Повісті, оповідання і нариси / В. Г. Короленко. – К., 1953. – С. 542–543.

ТАТЬЯНА КОНЕВА

ИДЕЯ ПРИРОДНОГО СТРЕМЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА К СЧАСТЬЮ И СВЕТУ В ПОВЕСТИ В.Г. КОРОЛЕНКО «СЛЕПОЙ МУЗЫКАНТ»

В статье представлена концепция характера главного героя повести В.Г. Короленко «Слепой музыкант», факторы, влияющие на формирование его жизненной позиции. Одновременно исследуется психология общечеловеческой тоски по полноте существования, раскрываются приемы создания внутренней картины мира.

Ключевые слова: процесс формирования личности, психология общечеловеческой тоски по полноте существования, граничная ситуация, переживание «момента истины», внутренняя картина мира.

TATIANA KONEVA

THE IDEA OF NATURAL HUMAN DESIRE TO HAPPINESS AND LIGHT IN THE STORY BY V.G. KOROLENKO «THE BLIND MUSICIAN»

The concept of the main character of the story by V.G. Korolenko «The Blind Musician» and the factors influencing the formation of his position in life was introduced in the article. Simultaneously the psychology of a universal human yearning for fullness of life is explored, the techniques of creating the internal picture of the world are revealed in this article.

Key words: the process of the personality formation, the psychology of a universal human yearning for fullness of existence, the marginal situation, the experience of the «moment of truth», the internal picture of the world.

Одержано 24.12.2013 р.